

Psalm 110 en het nieuwe stadskantoor

Schriftelijke uitwerking van de preek gehouden op de vierde zondag van de veertigdagentijd,

30 maart 2014, Oranjekapel, Utrecht¹

Lezingen: Psalm 110, Matteüs 22: 41-46

Maarten Wisse

Gemeente van onze Heer Jezus Christus,

De psalm die we gelezen hebben, is de meest geciteerde passage uit het Oude Testament in het Nieuwe Testament. De toepassing van deze Psalm op de persoon van Jezus Christus is dan ook voor de meeste christenen bekender dan de psalm zelf. Eén van de belangrijkste citaten uit de psalm, namelijk die door Jezus zelf, hebben we gelezen uit het evangelie van Matteüs.

Ik begin even bij de psalm zelf. De psalm zelf is raadselachtig. Er is bijvoorbeeld onder geleerden veel debat over de ontstaanstijd vande psalm. De dateringen lopen uiteen van voor de ballingschap, dan behoort de koningentijd, inclusief die van koning David, serieus tot de mogelijkheden, tot na de ballingschap. Wie het weet, mag het zeggen. Er zijn nog veel meer raadsels. Wat doen die vreemde zinnen aan het einde daar? "Hij zal uit een beek drinken langs de weg en dan zijn hoofd opheffen." Een aantal keren aandachtig de psalm doorlezen en je begrijpt

¹ De daadwerkelijke preek is niet opgenomen en is gehouden van een mindmap die gemaakt is op basis van een eerdere versie van deze tekst. Tijdens het houden van de preek ben ik vrij omgegaan met de inhoud van de mindmap en heb de dingen die ik eraan heb toegevoegd of gewijzigd min of meer in deze versie verwerkt.

steeds minder van wat er staat.

Laten we eerst eens proberen te kijken wat de psalm zou kunnen betekenen als we even niet aan Jezus denken, want aangezien Jezus pas rond het jaar nul leefde, is het op z'n minst waarschijnlijk dat de psalm ook iets betekend heeft in de tijd van ontstaan en zelfs als men daarbij aan een messias gedacht zou kunnen hebben, dan toch nog niet specifiek aan Jezus.

De psalm is een koningspsalm, daar zijn de geleerden het wel over eens, maar wel een koningspsalm met een heel specifiek karakter. De psalm opent namelijk met een uitspraak die je normaal zo niet in psalmen vindt, maar die eerder uit de wereld van de profeten stamt: "De Heer heeft gezegd..." of zoals moderne vertalingen de opening van een profetie vaak aankondigen: "Godspraak van de Heer". Er is dus als het ware een profeet die zegt: "de HEER, JHWH, de Eeuwige, spreekt tot mijn Heer, de koning, zit aan mijn rechterhand, totdat ik je vijanden aan je voeten zal hebben gelegd."

Er is nog iets opmerkelijks, namelijk in het midden van de psalm. Daar wordt behalve de sfeer van het koningschap en de sfeer van de profetie, nog een sfeer aan de psalm toegevoegd: "jij zult priester zijn in eeuwigheid, naar de orde van Melchizedek." Of zoals de Naardense Bijbel het mooi zegt met een verwijzing naar de betekenis van de naam Melchizedek: "Jij bent priester voor éeuwig, krachtens mijn úitspraak een Mëlchisedék!" De vertaler speelt hier met de betekenis van de naam 'Melchisedek': mijn koning is rechtvaardig.

Drie sferen komen dus eigenlijk in deze psalm samen en dat is verre van vanzelfsprekend. Die drie sferen herinnert iemand zich misschien nog wel uit lessen catechese: Jezus wordt in de theologie van de Reformatie graag genoemd: profeet, priester en koning. Die drie sferen zitten dus alle drie hier in deze psalm.

Maar dat is vreemd. Juist in Israël en waren de drie sferen van koningschap, profetie maar toch ook priesterschap, relatief gescheiden sferen. Zoals u wellicht weet, is de opkomst van het koningschap in Israël een omstreden zaak. Het volk vroeg om een koning zoals alle omringende volken een koning hadden, maar het boek Samuël en Richteren problematiseren die wens vanuit de gedachte dat JHWH Israëls koning is. Dat God overstag gaat, gaat maar met horten en stoten. Eén van de voorname redenen daarvoor, is dat in de omringende culturen wereldlijk gezag, de rol van de absolute vorst, bijna altijd goddelijk gelegitimeerd werd. In Egypte, in Assyrie-Babylonie en ook nog in het Romeinse keizerrijk heeft de koning of de keizer een goddelijke status, weliswaar iets lager dan de oppergod, maar desondanks goddelijke eer waardig.

Als je vanuit dit perspectief naar de psalm kijkt, krijgt die beginzin, die wij gewend zijn als een zin die over Jezus gaat, een heel andere betekenis: "De Eeuwige heeft tot de koning gesproken: zit aan mijn rechterhand, totdat ik al je vijanden gegeven zal hebben tot een voetbank voor je voeten." Aha, dat zit gevaarlijk dicht bij goddelijk koningschap!

Neem je daar nog iets bij, zie je nog beter hoe omstreden deze psalm eigenlijk is. In Israël, denk maar aan de verhalen van Nathan die bij David op bezoek komt, of Elia die bij Achab op bezoek gaat, ontwikkelt het profetisme zich als een tegenkracht tegenover de absolute macht van de koning. De koning kan zich niet zomaar op zijn goddelijke status beroepen, want is gebonden aan de geboden van de Heer. Overtreedt hij die, kan hij niet langer op de steun van de Allerhoogste rekenen. Dat is onder andere ook de basis voor een uniek verschijnsel in de oudheid, namelijk het feit dat de geschiedschrijving die wij in de verhalen uit het Oude Testament vinden, niet geschreven zijn vanuit het perspectief van de koning en daarom niet alleen de successen, maar

ook de mislukkingen van de koning in de strijd worden beschreven. Vaak wordt daarom ook aan het priesterschap in Israël een zekere mate van zelfstandigheid toegekend, juist omdat de priesters vaak de rol van schrijvers op zich namen. In het oude oosten vinden we nauwelijks beschrijvingen van nederlagen van koningen, maar wel in Israël. Die nederlagen waren ook gekoppeld aan de verhouding tussen de koning en God. Een nederlaag is het gevolg van het niet houden van Gods geboden.

De drie sferen die dus in het Oude Testament heel vaak van elkaar onderscheiden worden, vallen in deze psalm zo goed als samen. Niets kan de koning nog tegenhouden, want niemand kritiseert hem. Iedereen praat hem na en geeft hem bijkans goddelijke eer. Het effect daarvan zie je onmiddellijk in de psalm terug: de vijanden van de koning liggen aan zijn voeten. Geweld! Want als er in een land of een volk geen enkele kracht meer is die de machtswellust van de koning in toom houdt, dan leidt dat tot geweld. Zeker in het laatste deel van de psalm komt je een beeld tegemoet dat nogal lijkt op sommige hedendaagse actiefilms. Koppen worden geplet en koningen verpletterd.

En juist vanuit dat perspectief is het mooi om te zien wat Jezus met deze psalm doet. Het gebruik van de psalm staat ook in Matthëus bij uitstek in het kader van een conflict, namelijk de disputen van Jezus met de Schriftgeleerden. De schriftgeleerden proberen Jezus uit. Wie is hier de baas? Wie kan er hier een beroep doen op de macht? Dat is eens te meer zo omdat de mogelijkheid van Jezus als Messias op het spel staat. En het soort messias waarnaar de schriftgeleerden op zoek waren, was een power-Messias! Dat moest iemand zijn die de leiding zou nemen. Die eindelijk de Romeinse overheersing tot een einde kon brengen. Aan de andere kant, het moest toch liefst ook wel een leider zijn die voor hen ook nog een plekje openliet. U kent dat wel, het gaat bij ons nog niet veel anders.

Opvallend aan Jezus is dat hij dat machtsspelletje verstoort. Zoals een goede mediator dat doet in een conflictsituatie, ontwapent hij de vechtenden met woorden. Jezus had ook kunnen zeggen: kijk jongens, dat staat hier over *mij* geschreven. Ik heb hier alle macht. Ik ben de geboren koning van David. Maar dat doet Jezus niet. Met raadselachtige vragen verstoort hij het machtsspel van de Farizeeën, maar hij neemt geen eigen positie in.

Goed hè, die Jezus?! Goed he, die christenen, of toch niet? Christenen doen niet aan machtspolitiek, want zij volgen Jezus. Tsjja, was dat maar waar! De geschiedenis van het christendom in het Westen is toch weer, hoe vreemd ook na die Jezus die niet naar de macht grijpt, druk met machtsspelletjes. In plaats van de goede raad van het volk Israël ernstig te nemen en de profeet, de priester en de koning elk een eigen rol te geven en niemand van de drie de absolute macht toe te kennen, raakten kerk en staat tot aan de Reformatie en nog ver daarna, heel nauw met elkaar verbonden. En dus was het voor profeten, monniken bijvoorbeeld die de verpaupering van de kerk aan de kaak wilden stellen, heel lastig om gehoord en gerespecteerd te worden. De Reformatie zou je kunnen zien als een profetische beweging. Ineens moest een vorst ook kiezen: bij welke godsdienst wil ik horen. Lastig is dat, want daardoor raak je als vanzelf een stuk macht kwijt. Pas gaandeweg, als de Reformatie kerkelijk zoveel verdeeldheid heeft gezaaid dat een volstrekte eenheid van kerk en staat niet meer mogelijk lijkt, ontstaat zoiets als wat wij nu de scheiding van kerk en staat noemen.

Dat is belangrijk, al was het maar omdat je daardoor het gebruik van geweld niet langer gelovig hoeft te rechtvaardigen. Als de koning, de profeet en de priester één en dezelfde zijn, dan staat er inderdaad in een wereldoorlog op de koppels van de soldaten: Gott mit uns! En niemand die er iets van zegt.

En nu wij?! Tot nu toe lijkt de preek zich helemaal af te spelen in het verleden. Een absolute vorst die goddelijke macht claimt, daar hebben wij gelukkig niets meer mee te maken. Onze regering is uit op vrede. Kijk er zijn natuurlijk van die dubieuze leiders als Poetin, die proberen de macht te grijpen in Oekraïne, maar voorlopig is dat ver genoeg van ons bed.

De veertigdagentijd is een tijd van bezinning, niet alleen een bezinning op je persoonlijk leven, maar ook op structuren in de samenleving. Hoe staat het er met onze samenleving voor? En welke rol spelen wij daarin? Als ik aan die vraag denk, denk ik bij de stad Utrecht onmiddellijk aan het nieuwe stadskantoor en dan in combinatie met het nieuwe station. Ik kom daar op weg naar Amsterdam meerdere keren per week langs en heb dan gelegenheid genoeg om na te denken over de diepere betekenis ervan.

Het nieuwe station beeldt een golfbeweging uit. Je kunt dat nu nog niet helemaal zien, maar dat is wat het gaat worden. Boven die golven rijst een imposante blokstructuur uit die er boven lijkt te zweven. Als een rots in de branding of als je kijkt naar de kleur, als een massief ijsblok ergens in de poolregio, dat uitsteekt boven het water. Ook als een knooppunt waarin al het verkeer, gesymboliseerd door het knooppuntkarakter van het centraal station in Utrecht, bij elkaar komt. Zo staat het nieuwe stadskantoor symbool voor de plek waar het allemaal gebeurt. Alles stroomt in onze cultuur; we zijn voortdurend in beweging. Niemand lijkt over al die processen de controle te hebben. Utrecht als knooppunt van verbindingen staat symbool voor al die beweging. En het stadskantoor is de rots in de branding.

Er staan ook gebouwen om die rots in de branding heen. De financials bijvoorbeeld. Het hoofdkantoor van de Rabobank is dichtbij. Twee imposante ronde torens staan voor de stabiliteit van ons financiële systeem. Zijn ze misschien daar in control? Wie regeert hier eigenlijk? Op wat grotere afstand zie je kerken, allerlei verschillende kerken en sinds kort ook een imposante moskee. Niet langer is de Dom, samen met het oude stadhuis op de Oude Gracht het overduidelijke centrum van de stad. Het centrum is verlegd naar het station. Religies mogen meepraten, maar dan wel als belangenclubs, als vertegenwoordigers van de privé-meningen van groepen mensen in de samenleving. Je profetische stem laten horen is zeker toegestaan, welkom zelfs, maar ja, naast die stem zijn er ook weer zoveel andere.

Wat zit er eigenlijk *in* het stadskantoor? Het valt me op dat het gebouw eigenlijk niet echt mooi is. Daarmee bedoel ik geen waardeoordeel uit te spreken over het ontwerp. Voor zover het nu klaar is vind ik het op z'n minst een indrukwekkend gebouw. Maar het is wel een gebouw dat bewust een zekere kaalheid uitstraalt. Al was het maar omdat heel bewust de schuine lijnen van de staalconstructie in de vormen van de ramen zichtbaar zijn gemaakt. En ook vanaf de binnenkant en de onderkant blijft veel van de oorspronkelijke constructie van het gebouw zichtbaar. Iets van het paleiselijke dat bij een kerk hoort of bij het oude stadhuis, ontbreekt. Het nieuwe stadskantoor straalt uit: ik ben hier omdat het nuttig is, omdat de dingen nu eenmaal geregeld moeten worden.

Wie bewonen straks het gebouw? Voor een groot deel zullen dat ambtenaren zijn. Zoals we dat tegenwoordig zeggen: beleidsmedewerkers. Ook van hen zal niemand 'in charge' zijn. Als je ze zult vragen: waarom doe je dat zo? Waarom dit beleid en niet een ander? Dan zullen ze heel vaak zeggen: o dat hebben ze van hogerhand zo beslist. Er moet zoveel van het zorgbudget af want de gemeente moet volgend jaar zoveel procent bezuinigen. Of: de rijksoverheid heeft ons budget voor de zoveelste keer verkleind en nu is er voor mooie plantsoenen met bloemen die verzorging nodig hebben, geen geld meer. Dan maar een grasveldje.

Nog een keer: wie regeert daar? Het volk? Dat is wel de suggestie. Het is zelfs de enige reden waarom we dat stadskantoor durven neer te zetten als symbool van de macht, van het punt

waarin alles bij elkaar gebracht wordt, geregeld wordt. Dat kan, omdat uiteindelijk de mensen zelf, het volk, via vrije verkiezingen het beleid bepalen. Maar is het ook zo? Of regeert er eigenlijk een bureaucratisch systeem? Is de massiviteit van het gebouw eigenlijk een symbool van de macht van het systeem, van een technocratische structuur waarvoor niemand de verantwoordelijkheid neemt, van een kluwen beleidsmedewerkers die volgens de laatste methode zorgen dat het geld op de juiste manier beheerd wordt. Het is wrang dat aan de ene kant het Stadskantoor (opvallend trouwens, die naam: niet stadhuis, maar *kantoor*, over bureaucratie gesproken) steeds mooier wordt gemaakt en anderzijds de opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen steeds verder afneemt en de interesse om gemeenteraadslid te worden, steeds meer met geld moet worden afgekocht. Wrang, of is er meer dan een toevallig verband?

De veertigdagentijd is een tijd van bezinning. Niet alleen op onszelf, maar ook op maatschappelijke structuren en onze rol daarin. Profetisch spreken, hoe doe je dat in deze tijd? Eigenlijk lijkt niemand verantwoordelijkheid te nemen voor wat er in die stalen en glazen toren allemaal gebeurt. Het is het systeem, geholpen door de financials en het winkelcentrum, de commercie, dat het beleid bepaalt. Hoe daarin profetisch te spreken?

Misschien kunnen we op dat punt van Jezus leren. We hebben de afgelopen jaren met lede ogen aangezien hoe de structuren van een christelijk bolwerk, een christelijk machtsblok, afbrokkelden. Met de adem ingehouden zagen we hoe tijdens de laatste verkiezingen het CDA werd gedecimeerd. Weg met de macht, weg met de invloed van het christelijke volksdeel in de regering van het land. Misschien is de vraag van Jezus aan christenen vandaag: is dat wel zo erg? Heb je niet veel te veel geprobeerd om mee te doen in het machtsspelletje. Heb je niet geprobeerd om van die grote kathedraal in het midden van de stad iets te maken dat verdacht veel op die ijzeren kolos lijkt die nu boven het station gebouwd wordt? Moet je niet veel meer leren om vragen te stellen, net zoals Jezus dat deed. Vragen bij het systeem, een kleine rol ook op de plek waar jij 'gesteld bent', zoals ze dat vroeger zeiden. Vragen stellen bij elkaars verantwoordelijkheid, inclusief die van jezelf. Niet proberen dan maar zelf de baas te worden, omdat alles daar beter van wordt. Dat hebben er al meer gedacht. Maar vragen stellen die het systeem verstoren. Vragen stellen bij degenen die uitgesloten worden, de onvermijdelijke missers die door het grote geheel gerechtvaardigd moeten worden. Ouderen en jongeren die daar de dupe van zijn. Gerechtigheid bevorderen op de plek in het systeem die jij inneemt. Voorstellen doen als je een rol in dat systeem hebt. Op hoop van zegen.

Amen